تحلیل روندهای جهانیِ شاخص توسعهٔ انسانی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: کشورهای پیشرفته و درحالِ‌توسعه)

مرتضی فرنگ[1]

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۵/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۱

چکیده

هدف کلی پژوهش، تحلیل روندهای جهانیِ شاخص توسعهٔ انسانی و عوامل مؤثر بر آن می‌باشد. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر گردآوری اطلاعات، توصیفی- کتابخانه‌ای است. اطلاعات مورد نیاز آن از طریق بررسی اسناد و مدارک دانشگاهی (کتب، مقالات، پایان‌نامه‌ها) و همچنین جستجو در شبکه جهانی اینترنت گردآوری شده است. کشورهای مورد بررسی شامل سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، استرالیا، چین، ایران، عراق، هند و پاکستان بودند. رویکرد این پژوهش، آینده‌پژوهی مبتنی بر تجزیه‌وتحلیل آمار و اطلاعات مستخرج از اسناد و مدارک علمی معتبر می‌باشد و نیز در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شد. یافته‌ها حاکی از آن است که روند جهانیِ شاخص توسعه انسانی ایران طیّ سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۱۸، روندی کاهشی را تجربه نموده به‌طوری‌که ایران در این سال‌ها از رتبهٔ ۷۰ به رتبهٔ ۷۸ سقوط کرده است. در بین کشورهای مورد مطالعه، به‌ترتیب کشور سوئیس (توسعه انسانی بسیار بالا) و پاکستان (توسعه انسانی پایین) مناسب‌ترین و نامناسب‌ترین وضعیّت را از حیث شاخص توسعهٔ انسانی داشتند. همچنین، عوامل مؤثر بر روندهای جهانی توسعهٔ منابع انسانی از منظر صاحب‌نظران بررسی شد که درمجموع ۳ عامل اصلی در قالب **عوامل بهداشتی،**

۱- دکترای رشته مدیریت آموزش عالی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
m_farang@sbu.ac.ir

عوامل آموزشی-فرهنگی و **عوامل اقتصادی-سیاسی**، و ۳۱ عامل فرعی شناسایی شد. بنابراین با توجّه به اهمیّت شاخص توسعه انسانی در برنامه‌ریزی‌های توسعه کشور، در حوزهٔ بهداشت و سلامت به سیاست‌گذاران توصیه می‌شود که سیاست‌های پیشگیری و کنترل بیماری‌های غیرواگیر را مدنظر قرار دهند. در حوزهٔ آموزش ضروری است که سیاست‌گذاران به‌منظور کاهش نابرابری‌ها و ناعدالتی آموزشی گام‌های اساسی بردارند و نیز برنامه‌هایی را در زمینهٔ به‌کارگیری شیوه‌های نوین آموزشی و تقویت بُعد مهارتی و شناختی افراد تدارک ببینند.

واژه‌های اصلی: تحلیل روند، شاخص توسعه انسانی، عوامل.

مقدمه

امروزه به نظر می‌رسد اصلی‌ترین رویکرد رهبران، باید توسعه توانمندی‌ها و مهارت‌های منابع انسانی از طریق آموزش‌های منظّم و هدفمند باشد. فعالیت‌های توسعه نظیر آموزش رسمی، تجربیات و روابط حرفه‌ای، ارزیابی شخصیّت، مهارت‌ها و توانایی‌هایی است که به رشد حرفه‌ای افراد کمک می‌کند (داچنر و همکاران[1]، ۲۰۲۱). از گذشته تا کنون، نظریات گوناگونی در باب توسعه توسط محققان و دانشمندان مطرح شده است. نظریهٔ توسعه انسانی، نظریه‌ای جدید است که اوّلین بار توسط کیت گریفین[2]، تری مک‌کنلی[3] و محبوب‌الحق[4] ارائه شده است. از دیدگاه آنان، هدف اصلی توسعه، بهره رساندن به انسان به معنای بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی مردم می‌باشد. افزایش درآمد و توسعهٔ اشتغال، ضروری است امّا این دو، وسیلهٔ توسعه‌اند و نه هدف آن. هدف توسعه، پرورش قابلیت‌های انسان و گسترش امکان‌های اوست. برخورداری انسان از زندگی طولانی، سالم و خلاق در محیط زیستی غنی و در جامعهٔ مدنی دموکراتیک، هدف نهایی توسعه است. رشد اقتصادی و زندگی انسانی، همراه با یکدیگر، مفهوم توسعهٔ انسانی را تشکیل می‌دهند. با توجّه به چارچوب نظریه توسعه انسانی، رهایی از فقر، گرسنگی، بیماری، جنگ، نابرابری، بی‌سوادی و محرومیّت از جمله راه‌های گسترش قابلیت‌ها و انتخاب‌های انسانی می‌باشند و به همین دلیل در سنجش توسعهٔ انسانی بر سه معیار بهداشت، آموزش و درآمد تأکید شده است (شیرزادی و همکاران، ۱۴۰۲).

توسعه از جمله مفاهیمی است که امروزه در بسیاری از کشورها مورد توجّه است. در قرن ۲۱، مسائل عدیده‌ای توسط محققان و دانشمندان در دنیا مطرح شده است که از جملهٔ آن می‌توان به تفاوت‌ها و نابرابری‌ها در حوزه‌های مختلف از جمله بهداشت، آموزش و درآمد به‌ویژه در کشورهای درحال‌توسعه اشاره کرد. از سال ۱۹۹۰ میلادی به بَعد، شاخص توسعهٔ انسانی (HDI)[5] به‌عنوان یکی از برنامه‌های توسعه سازمان ملل متحد (UNDP)[6] تبدیل شده است و آن جزء مرسوم‌ترین و پرکاربردترین

1- Dachner, Ellingson, Noe & Saxton
2- Keith Griffin
3- Terry Mckinley
4- Mahbub ul-Haq
5- Human Development Index
6- the United Nations Development Program

معیارهای توسعه انسانی محسوب می‌شود (ناتولی و همکاران[1]، ۲۰۲۴). یکی از شاخص‌های مهم برای ارزیابی پیشرفت کشورها، شاخص توسعه انسانی است. بهبود شاخص توسعه انسانی بهترین سازوکار توانمندسازی انسان‌ها برای دستیابی به هدف ارتقاء سطح زندگی آنها است. ارتقاء سطح کیفیت زندگی افراد یک جامعه در گرو تحول اساسی در متغیرهای اقتصادی، آموزشی و بهداشتی است. در دهه‌های اخیر ارتقاء توسعه انسانی در کنار سرمایه فیزیکی به منظور دستیابی به رشد اقتصادی بالاتر در اولویت برنامه‌های کشورهای درحال‌توسعه و توسعه‌یافته قرار گرفته است (حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳).

شاخص توسعهٔ انسانی، ابزاری برای سنجش کیفیت جامعه براساس شاخص‌های بهداشتی، آموزشی و اقتصادی است. امتیاز شاخص توسعهٔ انسانی موفقیت یک کشور یا منطقه را در تحقق اهداف افزایش امید به زندگی، آموزش و درآمد سرانه ثابت می‌کند (مانولانگ و همکاران، ۲۰۲۴). شاخصِ توسعه انسانی، یک شاخص جامع است که برای اندازه‌گیری پیشرفت توسعه انسانی در یک کشور یا منطقه خاص استفاده می‌شود. شاخصِ توسعه انسانی شامل سه بُعد اصلی بهداشت، آموزش و سطح استانداردهای زندگی است. اوّلین بُعد توسعهٔ انسانی مربوط به بهداشت و سلامت می‌شود که در محاسبهٔ شاخص توسعهٔ انسانی[2] به روش جدید از متغیر «امید به زندگی در بدو تولد» استفاده می‌شود. دوّمین بُعد توسعهٔ انسانی، آموزش است که برای محاسبهٔ آن براساس روش جدید از دو متغیر «متوسط طول دوره‌ای که صرف آموزش می‌شود (در افراد بزرگسال ۲۵ سال به بالا)» و «طول دوره مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه» استفاده می‌شود. بُعد سوّم شاخصِ توسعه انسانی، سطح استاندارد زندگی است. برای محاسبهٔ این بُعد از درآمد ناخالص ملّی سرانه[3] استفاده می‌شود. تجزیه‌وتحلیل شاخصِ توسعه انسانی سبب می‌شود که ما بتوانیم سطح رفاه کشورها یا مناطق را با یکدیگر مقایسه کنیم و بینش‌های ضروری را برای مقایسه‌های فرامرزی ارائه دهیم (ساسمیتا و همکاران[4]، ۲۰۲۴؛ سایاری و همکاران[5]، ۲۰۲۴؛ ناتولی و همکاران[6]، ۲۰۲۴؛ روکیاح و همکاران[7]، ۲۰۲۳؛ شیرزادی و همکاران، ۱۴۰۲؛ امیری، ۱۳۹۰). شاخص توسعه انسانی، نشان‌دهندهٔ وضعیّت اجتماعی و اقتصادی مردم در مناطق مختلف است. این شاخص بین ۰ تا ۱ متغیر است که رقم ۱ مؤید بالاترین سطح توسعه است (روکیاح و همکاران[8]، ۲۰۲۳).

با توجّه به اهمیّت روزافزون منابع انسانی به‌عنوان عامل مهمّ تحول سازمان‌ها در عصر رقابت، توسعه و بهبود مستمر منابع انسانی و پرورش آنها به گونه‌ای اجتناب‌ناپذیر، ضروری به نظر می‌رسد. بر این اساس شناخت ابعاد دقیق توسعهٔ منابع انسانی و ارائه راه‌حل‌های اصولی و منطقی در جهت

1- Natoli, Feeny, Li & Zuhair
2- Human Development Index (HDI)
3- Gross National Income (GNI)
4- Sasmita, Phonna, Fikri, Khairul, Apriliansyah, Idroes, Puspitasari & Saputra
5- Sayari, Haghighi, Lankarani, Ghahramani & Honarvar
6- Natoli, Feeny, Li & Zuhair
7- Rukiah, Nasirin, Rusydiana & Kartikawati
8- Rukiah, Nasirin, Rusydiana & Kartikawati

توانمندسازی و توسعهٔ آنها از اهمّ وظایف و مشغله‌های فکری مدیران سازمان‌ها می‌باشد (حسنی صدرآبادی، ۱۳۹۵). شایان ذکر است که "روندهای کلیدی آینده" می‌تواند برای همهٔ تصمیم‌گیران، موضوعی جالب توجّه و مورد استفاده باشد. این روندها، از طریق جمع‌آوری و تحلیل شواهد و دلایل مختلف، از سوی سازمان‌های مختلف اطلاعاتی، نهادهای دولتی، مراکز مطالعاتی و کانون‌های تفکّر تهیّه می‌شود (بوشهری و نظری‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۹). در قرن بیست‌ویکم، هر فردی به‌عنوان سرمایه انسانی مطرح شده است به‌طوری‌که یک تغییر پارادایم در روند منابع انسانی آینده وجود دارد و در موردِ منابع انسانی آینده، روندها و سناریوهای متفاوتی از سوی محققان پیش‌بینی شده است (یاداو و سینگ[1]، ۲۰۱۴). بنابراین در پژوهش حاضر دو سؤال اساسی مطرح می‌شود: ۱- روندهای جهانیِ شاخص توسعهٔ انسانی در آینده چگونه خواهد بود؟ ۲- چه عواملی باعث می‌شود که این روندها شکل بگیرند؟

مبانی نظری

آینده‌پژوهی، ترسیم رویدادهای آینده است و پژوهشی توصیفی است که به توصیف نادیده‌ها و ناشنیده‌ها در آینده می‌پردازد. آینده‌پژوهی مطالعهٔ نظام‌مند آینده‌های ممکن، محتمل و ترجیحی (مطلوب) است. درحالی‌که تحلیل روند، یکی از پرکاربردترین روش‌های آینده‌پژوهی است که محققان برای مطالعهٔ آینده از آن استفاده می‌کنند. در پژوهش حاضر سعی بر این است که به معرفی و تشریح هر یک از این مفاهیم به طور ویژه پرداخته شود.

آینده‌پژوهی: یکی از ابزارهای نوین شناسایی و برنامه‌ریزی برای مقابله با بحران‌های آینده، آینده‌پژوهی[2] است. آینده‌پژوهی ابزاری است که از غافلگیری بشر در برابر پیشرفت‌ها و تحولات سرسام‌آور و شگفت‌انگیز جلوگیری می‌کند (نژادی و همکاران، ۱۳۹۹). نخستین فعالیت آینده‌پژوهی در قالب یک تحلیل علمی، در سال‌های ۱۹۳۳-۱۹۳۰ توسط گروهی از محققان به سرپرستی آگبرن[3]، در آمریکا انجام شد. پس ازآن یک استاد آلمانی به نام اوسیپ[4] از اواسط دهه ۱۹۴۰ اصطلاح آینده‌شناسی را باب کرد (پروانه و همکاران، ۱۴۰۰). اصطلاح «آینده‌پژوهی» اولین بار توسط اوسیپ فلچتیم در کتاب تاریخ و آینده‌پژوهی خود در سال ۱۹۶۶ میلادی معرفی شد (نظری و همکاران، ۱۴۰۰). فرایندهای آینده‌نگاری ژاپن از سال ۱۹۷۰ آغاز گردید. آلمان در ابتدای دههٔ ۱۹۹۰ برنامه فناوری در آستانه قرن ۲۱ و در سال ۲۰۰۱ برنامه فوتور[5] را اجرا نمود. سوئد در دههٔ ۱۹۹۰، آفریقای جنوبی از اواخر ۱۹۹۵ و ترکیه در سال ۲۰۰۳ پروژه‌های خود را راه‌اندازی کردند. شاید بتوان گفت سابقهٔ آینده‌پژوهی در ایران به نیم قرن می‌رسد، ولی به شکل منسجم، صرفاً سابقه‌ای ده‌ساله می‌توان برای آن قائل شد (پروانه و همکاران، ۱۴۰۰).

1- Yadav & Singh
2- futures studies
3- Ogburn
4- Ossip
5- Germany: Foresight future & Technology at the Beginning of the 21st Century

تحلیل روند: مفهوم روند، در طول تاریخ دچار تحول شده است. روند باید به‌طور جامع بتواند دربرگیرنده مسائل باشد. چرخهٔ عمرش طولانی بوده و گذشته، حال و آینده را دربرگیرد و قدرتی داشته باشد که بتواند آینده را دستخوش تغییر کند نه اینکه اثرپذیر باشد. این خصوصیت روند باعث می‌شود بتوان در فعالیت‌های آینده‌پژوهی از آن استفاده نمود. بعضی مواقع روند به‌صورت منحنی نمایش داده می‌شود و بعضی اوقات به‌صورت جدول اعداد نشان داده می‌شود. روش «تحلیل روند»[1]، اوّلین‌بار زمانی مورد استفاده قرار گرفت که رویکردهای پوزیتیوستی[2] (مکتب اثبات‌گرایان) در حیطه علوم اجتماعی غالب بودند. در این رویکرد تأکید فراوانی بر توصیف واقعیت با استفاده از متغیرهای قابل کمّی‌سازی وجود داشت. تعریف‌های اولیه که برای توضیح مفهوم روند ارائه شده بودند، کاملاً متأثر از این جو هستند. برای مثال، یکی از مشهورترین تعریف‌هایی که برای روند ارائه شده است، روند را به معنای تغییرات منظم، تدریجی و پیوسته داده‌ها معرفی می‌کند. شناسایی و تحلیل روندها، یکی از روش‌ها و ابزارهای مهم آینده‌پژوهی اکتشافی است که درواقع نخستین و مهم‌ترین گام در آینده‌پژوهی اکتشافی یا پیش‌بینانه محسوب می‌شود. تحلیل روند عبارت است از مطالعهٔ یک روند مشخّص به‌منظور کشف ماهیّت، علّت‌های بروز، سرعت توسعه و پیامدهای بالقوهٔ آن می‌باشد. تحلیل روند، بهتر از حدس زدن عمل می‌کند. درعین‌حال نسبتاً ارزان تمام می‌شود. روش بسیار ساده است. اطلاعات و تاریخچه لازم را گردآوری کرده و منحنی مربوط را رسم کنید تا تصویری از آینده به‌دست آید (اجلالی، ۱۴۰۰).

تاریخچه و تعریف توسعه: واژهٔ توسعه از قرن هفدهم میلادی وارد زبان انگلیسی شد و تقریباً از نیمهٔ دوّم قرن بیستم در جهان متداول گردید و در ابتدا توسط زیست‌شناسان به جای فرایند ارگانیکی به‌کار می‌رفت. بسیاری از متخصصین بزرگ و شناخته شدهٔ دنیای اقتصاد همچون آدام اسمیت، بایر، کلارک، هیرشمن، میردال و روستو و ... هم یک مفهوم برای معنی توسعه ذکر کرده‌اند و آن عبارت از این است که توسعه یک تحول بنیادی از جامعه کهن در جامعه نوین است. توسعه تنها الزاماً بحث اشتغال فقر و محرومیت و عدالت نیست بلکه این هم جزء توسعه بوده و در عین حال مفهوم توسعه فراتر از اینها است (حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳). تاریخ مفهوم توسعه، شاید به قدمت تاریخ جامعه بشر باشد؛ اما مفهوم علمی توسعه بعد از جنگ جهانی دوّم به دلیل نیاز به بازسازی کشورهای آسیب‌دیده و آگاهی کشورهای توسعه‌نیافته از وضعیّت خود، در جایگاه جهانی مطرح گردید (بربری و همکاران، ۱۳۹۶). واژهٔ توسعه از دو جزء De به‌معنی مخالفت، ناسازگاری و ضدیت و Envelop به‌معنی چارچوب، ساختار، محافظت و پوشش تشکیل شده است، وقتی‌که این دو جزء را در یک ساختار ترکیبی استفاده می‌کنیم مفهوم آن خروج از وضع نامطلوب به یک وضعیّت مطلوب و روشن و شناخته شده است (یاسوری و مؤمن، ۱۴۰۰).

1- Trend analysis
2- Positivism

شاخص توسعه انسانی[1]: توسعهٔ انسانی یکی از فاکتورهایی است که در کشورهای توسعه‌یافته و صنعتی از آن به‌عنوان ابزاری برای سنجش میزان رشد و پیشرفت یک کشور استفاده می‌شود و چند دهه‌ای است که برای سنجش و اندازه‌گیری توسعهٔ انسانی کشورها از شاخصی به نام «شاخص توسعه انسانی» بهره گرفته می‌شود (موسوی و همکاران، ۱۳۹۶). این شاخص نسبت به درآمد سرانه، دیدی جامع‌تر به توسعه انسانی دارد. شاخص توسعه انسانی خلاصه مفیدی از دستاوردهای یک کشور در توسعه انسانی ارائه می‌دهد، امّا معیار جامعی نیست. شاخص توسعه انسانی در سال ۱۹۹۰ میلادی توسط افرادی نظیر «آمارتیا کومار سن»[2] (برنده جایزه نوبل)، «محبوب الحق»[3] (اقتصاددان پاکستانی)، و با همکاری «گوستاو رانیس»[4] (استاد دانشگاه ییل)[5]، و «مقناد دسای»[6] (استاد دانشکده اقتصاد لندن) فرمول‌بندی و ارائه شد (حیدری‌چیانه و کرمی، ۱۳۹۴). شاخص توسعه انسانی معیار کلی از وضعیّت توسعهٔ انسانی است که دستاورد کشورها را در سه بُعد اساسی توسعه شامل بهداشت و سلامت، سطح تحصیلات (آموزش) و سطح استاندارد زندگی را نشان می‌دهد. اینها موضوعات بسیار مهمی هستند که گزارش نهایی آن توسط برنامه توسعه سازمان ملل متحد منتشر می‌شود (امیری، ۱۳۹۰).

یکی از نکات قابل توجّه آن است که اهداف توسعه پایدار (SDG)[7] تا سال ۲۰۳۰ با ما هستند اما احتمالاً به نوعی تا افق ۲۰۵۰ ادامه خواهد داشت. رتبه‌بندی شاخص توسعه انسانی (HDI)[8]، 189 کشور را پوشش می‌دهد درحالی‌که رتبه‌بندی شاخص اهداف توسعه پایدار (SDGI)[9] تنها ۱۶۲ کشور را شامل می‌شود. شواهد نشان می‌دهد که تغییرات محسوسی در رتبه‌بندی برخی کشورها وجود دارد. برای نمونه، ایالات متحده آمریکا از رتبه ۱۵ در شاخص توسعه انسانی به رتبه ۳۵ در شاخص اهداف توسعه پایدار سقوط کرده است. رژیم صهیونیستی از رتبه ۲۲ به ۴۹، عربستان سعودی از رتبه ۳۶ به ۹۸ و امارات متحده عربی از رتبه ۳۵ به ۶۵ نزول کردند. امّا شرایط برای برخی ازکشورها به گونه‌ای دیگر بود به‌طوری‌که فرانسه از رتبه ۲۶ در HDI به رتبه ۴ در SDGI، کاستاریکا از رتبه ۶۸ به ۳۳، تایلند از رتبه ۷۷ به ۴۰، اکوادور از رتبه ۸۵ به ۴۶، مالدیو از رتبه ۱۰۴ به ۴۷، و چین یک رتبه بالاتر صعود کردند (چِهیبر[10]، ۲۰۲۰). شایان ذکر است که «توسعه پایدار»، انسان محور است و با توجّه به گستردگی مباحث و قابلیت‌های بسیار آن به‌سرعت به مهم‌ترین مناظره کنونی و نیز یکی از مهم‌ترین چالش‌های دهه‌های اخیر تبدیل شده است. در توسعه پایدار، "انسان" محور توسعه و سزاوار بهداشت، امنیت، فرهنگ، آموزش، دانش و توسعه ارتباطات و اطلاعات است (کاوسی و احمدی، ۱۳۸۹).

نادلر به‌عنوان پیشگام نظریات توسعهٔ منابع انسانی در سال ۱۹۶۰ میلادی، توسعهٔ منابع انسانی[11]

1- Human Development Index (HDI) 2- Amartya Kumar Sen 3- Mahbub ul Haq
4- Gustav Ranis 5- Yale University 6- Meghnad Desai
7- Sustainable Development Goals 8- Human Development Index (HDI)
9- A Sustainable Development Goals Index (SDGI) 10- Chhibber
11- human resource development (HRD)

را تجارب یادگیری سازمان یافته‌ای که به‌وسیلهٔ کارفرمایان در یک دوره زمانی خاص به‌منظور بهبود عملکرد و رشد فردی ارائه می‌شود، تعریف کرد (حسنی صدرآبادی، ۱۳۹۵). به‌طورکلی و بر طبق مطالعات فراوان صورت‌پذیرفته در حوزهٔ توسعه منابع انسانی، دو دیدگاه اساسی به توسعهٔ منابع انسانی مطرح می‌باشد؛ اوّل اینکه گفته می‌شود که توسعهٔ منابع انسانی در توسعه دانش، توسعه مهارت، تغییر نگرش و تغییر رفتار خلاصه می‌شود و این چهار مفهوم از طریق یک مکانیزم مؤثر آموزش محقق خواهد شد. دوّم اینکه: توسعهٔ منابع انسانی، سیستمی است که زیرسیستم‌هایی چون برنامه‌ریزی نیروی انسانی، کارمندیابی و تأمین نیروی انسانی، آموزش، نظام ارزیابی عملکرد، نظام پرداخت و مزایای شغلی، انگیزش و رضایت شغلی و غیره را در خود جای داده است (حبیبی کلهرودی، ۱۳۹۸).

پیشینه پژوهش: در این تحقیق سعی شده است به بررسی پژوهش‌هایی پرداخته شود که دارای بیشترین قرابت به متغیر پژوهش است و با پژوهش حاضر ارتباط تنگاتنگ دارد. مهم‌ترین خلأ و شکاف پژوهش‌های پیشین در این بوده است که موضوع حاضر تاکنون توسط محققان به‌صورت دقیق و عمیق مورد مطالعه قرار نگرفته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که شاخص توسعه انسانی مربوط به کشورهای ترکیه، ایران، هند و پاکستان توسط محققان بررسی شده است امّا تاکنون شاخص توسعه انسانی برای کشورهای سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، استرالیا، چین و عراق توسط محقق مشاهده نشده است. این پژوهش از آن جهت حائز اهمیّت است که پژوهش حاضر می‌تواند خلأ پژوهش‌های پیشین را به‌طور ویژه‌ای پوشش دهد.

شیرزادی و همکاران (۱۴۰۲) پژوهشی را با عنوان «بررسی مقایسه‌ای شاخص توسعه انسانی در جمهوری اسلامی ایران و مالزی» انجام دادند. نتایج پژوهش نشان داد که جایگاه توسعه انسانی ایران و مالزی در گزارش اخیر سازمان ملل متحد (۲۰۲۰) متفاوت است به گونه‌ای که کشور ایران با کسب امتیاز ۰/۷۸۳ رتبه ۷۰ را کسب کرده و کشور مالزی با کسب امتیاز ۰/۸۱۰ رتبه ۶۳ را به خود اختصاص داده است.

یاسوری و مؤمن (۱۴۰۰) پژوهشی را تحت عنوان «بررسی تطبیقی جایگاه ایران در کشورهای اسلامی خاورمیانه از نظر شاخص‌های اقتصادی توسعه انسانی (۲۰۱۸-۲۰۰۵)» مطالعه کردند. از نتایج تحقیق پیداست کشورهایی مانند: سوریه، فلسطین، یمن و لبنان از نظر شاخص‌های یاد شده و درجه توسعه‌یافتگی دارای وضعیّت ضعیف‌تری هستند. از دلایل این عقب‌ماندگی و جابه‌جایی رتبه‌ها می‌توان به جنگ‌های داخلی و خارجی، تهدیدات امنیّت انسانی، سیاست‌های خارجی و منطقه‌ای، اختلافات ایدئولوژیکی و مرزی و همچنین شرایط جغرافیایی اشاره کرد.

ویسی ناب و موسوی (۱۳۹۷) پژوهشی را تحت عنوان «بررسی تطبیقی وضعیّت شاخص توسعه انسانی در کشورهای منتخب در حالِ توسعه (ایران، برزیل، پاکستان، ترکیه، مصر و مکزیک)» بررسی کردند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که کشورهای منتخب در وضعیّت مناسبی به لحاظ شاخص

توسعه انسانی قرار دارند؛ زیرا تنها دو کشور پاکستان و مصر به‌ترتیب با مقدار شاخص توسعه انسانی ۰/۵۳۷ و ۰/۶۸۹ در گروه کشورهای با توسعه انسانی پایین و متوسط قرار دارند و سایر کشورها به‌ترتیب ترکیه، مکزیک، ایران و برزیل با مقادیر شاخص توسعه انسانی ۰/۷۵۹؛ ۰/۷۵۶؛ ۰/۷۴۹ و ۰/۷۴۴ در گروه کشورهای با توسعه انسانی بالا قرار می‌گیرند.

چتری (۱۳۹۷) به پژوهشی با عنوان «مقایسه تطبیقی توسعه زنان در کشورهای توسعه‌یافته و ایران و پیامدهای اخلاقی آن در جامعه» پرداخت. یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان داد که بین میزان باسوادی، امید به زندگی و درآمد سرانه زنان ایران و زنان کشورهای توسعه خیلی بالا تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که وضعیّت زنان ایرانی در مقایسه با زنان کشورهای دارای توسعه خیلی بالا، ضعیف است که این خود نیازمند برنامه‌ریزی‌های دقیق برای ارتقاء شاخص توسعه انسانی در بین زنان ایرانی است.

موسوی و همکاران (۱۳۹۶) پژوهشی را تحت عنوان «مقایسه تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی ایران با کشورهای شبه قاره هند (طیّ ۳۵ سال اخیر با استفاده از مدل ویکور (Vikor))» بررسی کردند. یافته‌ها نشان می‌دهد که کشور ایران در مقایسه با کشورهای شبه قاره هند در اکثر دوره‌ها در جایگاه نخست و دارای وضعیّت متعادل می‌باشد، فقط در یک دوره (۱۹۸۵) با ضریب ویکور (۰/۳۴۷) در وضعیّت نامتعادل و رتبه چهارم در بین کشورها قرار گرفته است. در بین این کشورها، هند و پاکستان از نظر شاخص‌های توسعه انسانی تا حدودی دارای وضعیّت متعادل و نیمه‌متعادل بوده و کشور بوتان در بیشتر دوره‌ها دارای وضعیّت نامتعادل می‌باشد.

حیدری‌چیانه و کرمی (۱۳۹۴) مقاله‌ای را با عنوان «بررسی تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی ایران، مالزی و ترکیه با تأکید بر شاخص اقتصادی در دهه اخیر (۲۰۱۳-۲۰۰۴)» نگارش کردند. نتایج نشان‌دهندهٔ آن است که شاخص‌های توسعه انسانی کشور ایران در دورهٔ دوّم (۲۰۱۳-۲۰۰۹) نسبت به دورهٔ نخست (۲۰۰۸-۲۰۰۴) افزایش داشته است و از لحاظ شاخص اقتصادی که شامل شاخص درآمد و درآمد سرانه می‌باشد کشور مالزی در هر دو مورد نرخ رشد بیشتری را نسبت به ایران دارد، درحالی‌که کشور ترکیه در شاخص درآمدی نرخ رشد کمتر و در درآمد سرانه نرخ رشد بیشتری را نسبت به ایران دارد.

محمدعلیخانی و همکاران (۱۳۹۱) پژوهشی را تحت عنوان «بررسی شاخص توسعه انسانی (HDI) در ایران و کشورهای منتخب» انجام دادند. کشورهای مورد بررسی شامل: کویت، امارات متحده عربی، بحرین، ارمنستان، ترکیه، لبنان، جمهوری اسلامی ایران، آذربایجان، سوریه و پاکستان بودند. براساس گزارشات توسعه انسانی، شاخص توسعه انسانی در ایران از ۰/۵۷۱ در سال ۱۹۷۵ به ۰/۷۸۲ در سال ۲۰۰۹ افزایش پیدا کرده است. با توجّه به جدیدترین گزارش توسعه انسانی سازمان ملل متحد (۶ اکتبر ۲۰۰۹)، جمهوری اسلامی ایران در بین ۱۸۲ کشور جهان، رتبه ۸۸ را به خود اختصاص داده و در بین کشورهای منطقه حوزه سند چشم‌انداز بیست ساله در رتبه دوازدهم قرار گرفت.

صادقی و همکاران (۱۳۸۶) مقاله‌ای را با عنوان «توسعهٔ انسانی در ایران» تحریر کردند. محاسبات نشان داده است که وضعیت توسعهٔ انسانی اکثر استان‌های کشور در سال ۱۳۸۰ نسبت به سال ۱۳۷۵ بهبود یافته است. بررسی ابعاد توسعهٔ انسانی برای استان‌ها نیز نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل افزایش HDI در سال ۱۳۸۰ بهبود وضعیّت تحصیلی افراد و امکانات بهداشتی کشور است. شاخص درآمد نیز در برخی استان‌ها کاهش و در برخی افزایش یافته است. نتایج نشان می‌دهد که علی‌رغم بهبود توسعهٔ انسانی در ایران، به‌دلیل عدم برخورداری یکسان استان‌ها از امکانات آموزشی، بهداشتی و درآمدی، اختلاف شاخص توسعهٔ انسانی در سطح استان‌ها بسیار زیاد است و در برخی استان‌ها شاخص توسعهٔ انسانی بهبود یافته و در برخی دیگر بدتر شده است.

فلاح‌زاده و همکاران[1] (۲۰۲۳) پژوهشی را تحت عنوان «میزان پراکندگی، مرگ‌ومیر ناشی از سل و شاخص توسعه انسانی در ایران: برآوردهایی از مطالعهٔ شیوع جهانی بیماری در سال ۲۰۱۹» انجام دادند. یافته‌ها حاکی از آن است که میزان شیوع و مرگ‌ومیر ناشی از سل در ایران برای تمامی گروه‌های سنی در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۰ کاهش یافته است. بیشترین میزان شیوع و مرگ‌ومیر در میان بیماران سل در استان‌های سیستان و بلوچستان و گلستان به ثبت رسیده است. نتایج نشان داد که بین میزان مرگ‌ومیر ناشی از سل و شاخص توسعه انسانی در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۹ همبستگی منفی و معناداری وجود دارد امّا این همبستگی بین شیوع و شاخص توسعه انسانی معنادار نبود.

آریسمان[2] (۲۰۱۸) به پژوهشی با عنوان «تعیین شاخص توسعه انسانی در کشورهای آسه آن» پرداخت. نتایج حاکی از آن است که نرخ رشد جمعیّت و درآمد سرانه بر شاخص توسعه انسانی در کشورهای عضو آسه آن تأثیر می‌گذارد، درحالی‌که متغیرهای نرخ تورّم و نرخ بیکاری تأثیری بر شاخص توسعه انسانی ندارد.

شاه[3] (۲۰۱۶) پژوهشی را با عنوان «عوامل تعیین‌کنندهٔ شاخص توسعه انسانی: یک تحلیل تجربی بین کشوری» مطالعه کرده است. نتایج پژوهش مؤید آن است که اروپا و آسیای مرکزی و آمریکای لاتین و کارائیب دارای شاخص توسعه انسانی بالاتری هستند، درحالی‌که جنوب آسیا و جنوب صحرای آفریقا دارای شاخص توسعه انسانی کمتری هستند. بهبود HDI را می‌توان از طریق سه بُعد - شاخص آموزش، شاخص درآمد و شاخص سلامت به‌دست آورد.

نتایج پژوهش کوکه و همکاران[4] (۲۰۰۷) نشان می‌دهد که کشورهای کانادا، ایالات متحده آمریکا، استرالیا و نیوزلند به‌طور مداوم در رتبه‌بندی شاخص توسعه انسانی (HDI) برنامه توسعه سازمان ملل متحد در صدر جدول قرار دارند.

نیومایر[5] (۲۰۰۱) پژوهشی را تحت عنوان «شاخص توسعه انسانی و پایداری - یک پیشنهاد سازنده»

1- Fallahzadeh, Khazaei, Najafi, Pordanjani & Goodarzi
2- Arisman
3- Shah
4- Cooke, Mitrou, Lawrence, Guimond & Beavon
5- Neumayer

انجام داد. یافته‌ها برای ۱۵۵ کشور نشان می‌دهد که توسعه انسانی ۴۲ کشور به‌طور بالقوه ناپایدار است. اکثر این کشورها دارای HDI پایینی هستند، به این معنی‌که حتّی این دستاورد پایین نیز در آینده پایدار نخواهد بود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش‌حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر گردآوری اطلاعات، توصیفی- کتابخانه‌ای است. بدین ترتیب که به‌منظور جمع‌آوری پیشینه و مبانی نظری پژوهش، شامل تحلیل روند جهانیِ شاخص توسعهٔ انسانی و عوامل مؤثر بر آن از روش کتابخانه‌ای با مراجعه به کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، نشریات و کتابخانه‌های دانشگاه و مراکز اطلاع‌رسانی و جستجو در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی علمی -goog le scholar, Emerald, Elsevier, science direct, Irandoc, جهت دستیابی به آخرین دستاوردهای مطالعات و پژوهش‌های انجام شده و تکمیل ادبیّات تحقیق و بررسی مباحث نظری مرتبط با موضوع استفاده شد. جامعه آماری در این پژوهش شامل کلیهٔ مقالات، کتب، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های مربوط به کشورهای دنیا در حوزهٔ توسعهٔ منابع انسانی می‌باشد. نمونه مشتمل بر مقالات، کتب، پایان‌نامه‌ها و هر سندی که مرتبط با این حوزه در کشورهای سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، استرالیا، چین، ایران، عراق، هند و پاکستان می‌باشد.

رویکرد این پژوهش، آینده‌پژوهی مبتنی بر تجزیه‌وتحلیل آمار و اطلاعات مستخرج از اسناد و مدارک علمی معتبر می‌باشد. در این پژوهش از فنون «پایش روند»، «برون‌یابی روند» و «تحلیل روند» استفاده شده است که این فنون از مهم‌ترین فنونِ آینده‌نگری محسوب می‌شوند. "پایش روند" به‌معنای پایش دقیق روندهای موجود و بااهمیّت در یک جامعه، صنعت، یا بخش مشخّص می‌باشد. "برون‌یابی روند" یعنی روند جهت‌یابی روندهای آینده بادی‌های برنجی روندهای فعلی و تغییرات آنها به چه صورت است. همچنین، اصلی‌ترین ویژگی "تحلیل روند" عبارت از مطالعه یک روند مشخّص به‌منظور کشف چیستی علّت‌های بروز و سرعت توسعه و پیامدهای احتمالی آن می‌باشد (نژادی و همکاران، ۱۳۹۹). شایان ذکر است که به منظور شناسایی این شاخص‌ها در کشورهای مورد مطالعه از روش تحلیلی استفاده شده است امّا روش تجزیه‌وتحلیل اطلاعات در باب سؤال دوّم پژوهش، از نوع تحلیل محتوا می‌باشد که به همین منظور داده‌ها و اطلاعات مربوطه در قالب جدولی نمایش داده می‌شود.

یافته‌های پژوهش

سؤال اوّل پژوهش: روندهای جهانیِ شاخص توسعهٔ انسانی در آینده چگونه خواهد بود؟

برای پاسخ به این سؤال، ابتدا اطلاعات مربوط به شاخص توسعه انسانی (HDI) از طریق اسناد و مدارک موجود و گزارش‌های سازمان ملل طیّ سال‌های ۲۰۲۲-۱۹۹۰ میلادی گردآوری شد و مطابق

با اطلاعات به‌دست آمده، روندهای جهانی توسعه انسانی در کشورهای سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، استرالیا، ایران، چین، عراق، هند و پاکستان ترسیم و مورد تحلیل قرار گرفت. سرانجام، روندهای آتی توسعهٔ انسانی کشورهای مزبور در افق ۲۰۵۰ پیش‌بینی شد.

سازمان ملل هر ساله در گزارشی شاخص HDI را برای کشورهای عضو سازمان ملل متحد اندازه‌گیری می‌کند و کشورهای مختلف را براساس آن رتبه‌بندی می‌کند. در گزارش توسعه انسانی، کشورها در چهار گروه توسعه انسانی بسیار بالا، توسعه انسانی بالا، توسعه انسانی متوسط و توسعه انسانی پایین رتبه‌بندی شده‌اند. هرچه مقدار شاخص HDI به ۱ نزدیکتر باشد، نشان‌دهندهٔ سطح توسعه انسانی بالاتر است. کشورهایی که شاخص HDI آن ۰/۸۰۰ واحد و بالاتر از آن باشد، جزء کشورهای با «توسعه انسانی بسیار بالا» طبقه‌بندی می‌شود. در سال ۲۰۲۲، کشورهایی مانند سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، دانمارک، آلمان، سنگاپور، استرالیا، هلند، انگلستان، امارات، کانادا، کره جنوبی، ژاپن، آمریکا، رژیم صهیونیستی، اسپانیا، فرانسه، ایتالیا، بحرین، قطر، عربستان، ترکیه، آرژانتین، کویت، روسیه، عمان، مالزی، تایلند و بلاروس جزء کشورهای "توسعه انسانی بسیار بالا" هستند که در بین رتبه‌های ۱ تا ۶۹ جای گرفتند. کشورهایی که شاخص HDI آن بین ۰/۷۰۰ تا ۰/۷۹۹ واحد است، جزء گروه «توسعه انسانی بالا» دسته‌بندی شده است. کشورهایی همچون بلغارستان، چین، مکزیک، ایران، آذربایجان، برزیل، اردن، اوکراین، تونس، مصر، ازبکستان، لبنان، فلسطین، اندونزی، فیلیپین، قرقیزستان و بلیز جزء کشورهای دارای «توسعه انسانی بالا» محسوب می‌شوند که این کشورها در بین رتبه‌های ۷۰ تا ۱۱۸ قرار دارند. کشورهایی مثل ونزوئلا، بولیوی، مراکش، تاجیکستان، عراق، بنگلادش، هند، میانمار، کامرون، سوریه، اوگاندا و زیمباوه جزء گروه «توسعه انسانی متوسط» طبقه‌بندی شده است که شاخص HDI آن بین ۰/۵۵۰ تا ۰/۶۹۹ واحد می‌باشد. این کشورها در بین رتبه‌های ۱۱۹ تا ۱۵۹ جای دارند. شایان ذکر است که برخی از کشورها نظیر نیجریه، توگو، پاکستان، ساحل عاج، سنگال، افغانستان، یمن، سودان جنوبی و سومالی که شاخص HDI آن ۰/۵۴۹ واحد و کمتر از آن است، جزء گروه «توسعه انسانی پایین» گزارش شده است. کشورهای نامبرده در بین رتبه‌های ۱۶۱ تا ۱۹۳ قرار گرفتند (کانسیچاو، ۲۰۲۳).

در جدول (۱) روندهای جهانی شاخص توسعه انسانی طیّ سال‌های ۲۰۲۲-۱۹۹۰ میلادی نمایش داده می‌شود. به طور کلی روند شاخص توسعه انسانی برای ۱۹۳ کشور در طیّ این سال‌ها توسط برنامه توسعه سازمان ملل متحد گزارش شده است. این روند حاکی از آن است که کشور سوئیس از سال ۲۰۲۱ تاکنون روندی افزایشی را در زمینهٔ شاخص توسعهٔ انسانی تجربه کرده است و در مقایسه با دیگر کشورها رتبهٔ نخست دنیا را به خود اختصاص داده است. آمارها و ارقام نشان می‌دهد که در سال ۱۹۹۰، شاخص توسعه انسانی سوئیس برابر با ۰/۸۳۲ بوده است درحالی‌که این کشور در سال ۲۰۲۲ توانست با افزایشی ۰/۱۳۵ واحدی به رقم ۰/۹۶۷ دست یابد. نروژ دوّمین کشور دنیا در زمرهٔ شاخص توسعه انسانی است. کشور نروژ از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰ میلادی از حیث شاخص توسعه انسانی در رتبه نخست دنیا

قرار داشت به‌طوری‌که از سال ۲۰۲۱ به بعد این جایگاه در اختیار کشور سوئیس قرار گرفته است. یکی دیگر از کشورهای مورد بررسی، کشور ایسلند است که در طیّ سال‌های گذشته روند نامتوازنی را سپری کرده است. شاخص توسعه انسانی ایسلند از سال ۲۰۱۹ روندی افزایشی را داشته است و از رقم ۰/۹۴۹ در سال ۲۰۱۹ به رقم ۰/۹۵۹ در سال ۲۰۲۲ رسیده است. کشور هنگ‌کنگ نیز همانند ایسلند چندین سال است که از نظر توسعه انسانی در جایگاه خوبی قرار داشته است و طیّ سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۱۸، هنگ‌کنگ با توجّه به سرمایه‌گذاری اساسی در مقوله‌های آموزش، بهداشت و درآمد سرانه ملّی توانسته است به رتبه چهارم در شاخص توسعه انسانی دست پیدا کند. یکی دیگر از کشورهای مهم و مطرح دنیا، استرالیا است که از سال ۲۰۲۲ میلادی با روند نزولی همراه بوده است و این کشور با از دست دادن رتبه پنجمی خود و با کاهش چشمگیر در زمینهٔ شاخص توسعهٔ انسانی، به رتبهٔ دهم دنیا تنزل کرده است و در حال حاضر کشور دانمارک است که با رشد قابل‌توجّهی توانسته است در رتبهٔ پنجم از حیث شاخص توسعه انسانی قرار گیرد.

روندهای شاخص توسعه انسانی در سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۹۰ و ۲۰۱۰-۲۰۰۰ حاکی از آن است که کشور چین در این بازه زمانی توانسته است بیشترین رشد سالانهٔ شاخص توسعهٔ انسانی را به‌ترتیب با میانگین ۱/۶۶ درصد و ۱/۷۴ درصد از آن خود کند. آمارها مؤید این است که در سال‌های ۲۰۱۸-۱۹۹۰ کشور چین با رشد ۱/۴۸ درصدی توانسته است همچنان در رتبه نخست شاخص توسعه انسانی در بین کشورهای با «توسعه انسانیِ بالا» قرار گیرد امّا بعد از چین، کشور ایران است که در سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۹۰ با میانگین ۱/۵۳ درصد بیشترین رشد سالانهٔ شاخص توسعهٔ انسانی را تجربه کرده است. همان‌طوری که آمارها نشان می‌دهد، روند شاخص توسعه انسانی برای ایران روندی نزولی است چرا که این کشور در سال ۲۰۱۸ رتبه ۶۵ داشته است متأسفانه در سال ۲۰۱۹، با سقوطی ۵ پله‌ای در جایگاه ۷۰ و امّا در سال ۲۰۲۲ به رتبهٔ ۷۸ تنزل کرده است. پیش‌بینی می‌شود ایران در سال‌های آینده به دلایلی نظیر افزایش نرخ مرگ‌ومیر، کاهش کیفیت آموزشی و همچنین کاهش شدید درآمد سرانه ناخالص ملّی وضعیّت نامطلوبی را در رابطه با شاخص توسعه انسانی خواهد داشت. شواهد نشان می‌دهد که در افق ۲۰۵۰، کشورهایی نظیر سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، استرالیا، انگلستان، روسیه، آمریکا، ژاپن، کره جنوبی، ترکیه، مالزی و چین در جایگاه بالاتری نسبت به ایران قرار بگیرند همچنین کشورهای عراق، هند و پاکستان در رتبه‌ای پایین‌تر از ایران خواهد بود.

جدول ۱: روندهای شاخص توسعه انسانی طیّ سال‌های ۲۰۲۲-۱۹۹۰ (کانسیچاو، ۲۰۱۹؛ کانسیچاو، ۲۰۲۲؛ کانسیچاو، ۲۰۲۳)

		شاخص توسعهٔ انسانی (HDI) براساس (سال)											
رتبه HDI	کشور	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۱۰	۲۰۱۳	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲
توسعه انسانی بسیار بالا													
۱	سوئیس	۰/۸۳۲	۰/۸۸۹	۰/۹۳۲	۰/۹۳۸	۰/۹۴۳	۰/۹۴۳	۰/۹۴۳	۰/۹۴۶	۰/۹۵۵	۰/۹۵۶	۰/۹۶۲	۰/۹۶۷
۲	نروژ	۰/۸۵۰	۰/۹۱۷	۰/۹۴۲	۰/۹۴۶	۰/۹۴۸	۰/۹۵۱	۰/۹۵۳	۰/۹۵۴	۰/۹۵۷	۰/۹۵۹	۰/۹۶۱	۰/۹۶۶

۳	ایسلند	۰/۸۰۴	۰/۸۶۱	۰/۸۹۲	۰/۹۲۰	۰/۹۲۷	۰/۹۳۲	۰/۹۳۵	۰/۹۳۸	۰/۹۴۹	۰/۹۵۷	۰/۹۵۹	۰/۹۵۹
۴	هنگ‌کنگ	۰/۷۸۱	۰/۸۲۷	۰/۹۰۱	۰/۹۱۶	۰/۹۲۷	۰/۹۳۱	۰/۹۳۶	۰/۹۳۹	۰/۹۴۹	۰/۹۴۹	۰/۹۵۲	۰/۹۵۶
۱۰	استرالیا	۰/۸۶۶	۰/۸۹۸	۰/۹۲۶	۰/۹۲۶	۰/۹۳۳	۰/۹۳۵	۰/۹۳۷	۰/۹۳۸	۰/۹۴۴	۰/۹۴۷	۰/۹۵۱	۰/۹۴۶
توسعه انسانی بالا													
۷۵	چین	۰/۵۰۱	۰/۵۹۱	۰/۷۰۲	۰/۷۲۷	۰/۷۴۲	۰/۷۴۹	۰/۷۵۳	۰/۷۵۸	۰/۷۶۱	۰/۷۶۴	۰/۷۶۸	۰/۷۸۸
۷۸	ایران	۰/۵۷۷	۰/۶۷۱	۰/۷۵۶	۰/۷۸۵	۰/۷۸۹	۰/۷۹۹	۰/۷۹۹	۰/۷۹۷	۰/۷۸۳	۰/۷۷۷	۰/۷۷۴	۰/۷۸۰
توسعه انسانی متوسط													
۱۲۸	عراق	۰/۵۷۴	۰/۶۰۸	۰/۶۵۲	۰/۶۶۲	۰/۶۶۵	۰/۶۷۲	۰/۶۸۴	۰/۶۸۹	۰/۶۷۴	۰/۶۷۹	۰/۶۸۶	۰/۶۷۳
۱۳۴	هند	۰/۴۳۱	۰/۴۹۷	۰/۵۸۱	۰/۶۰۷	۰/۶۲۷	۰/۶۳۷	۰/۶۴۳	۰/۶۴۷	۰/۶۴۵	۰/۶۴۲	۰/۶۳۳	۰/۶۴۴
توسعه انسانی پایین													
۱۶۴	پاکستان	۰/۴۰۴	۰/۴۴۹	۰/۵۲۴	۰/۵۳۷	۰/۵۵۰	۰/۵۵۶	۰/۵۵۸	۰/۵۶۰	۰/۵۵۷	۰/۵۴۳	۰/۵۴۴	۰/۵۴۰

روند طولی رتبه و امتیاز ایران در شاخص توسعه انسانی نشان می‌دهد که از سال ۱۹۹۰ تاکنون رتبه ایران رو به بهبود بوده و از رتبه ۸۹ در سال ۱۹۹۰ به رتبه ۶۰ در سال ۲۰۱۷ ارتقا یافته است. در بازه مذکور چند جهش قابل‌توجّه وجود دارد؛ بهبود ۶ پله‌ای در سال ۱۹۹۱ و ۱۹۹۲، افت ۱۰ پله‌ای در سال ۲۰۰۰ و بهبود ۶ پله‌ای در سال ۲۰۰۱، بهبود ۱۷ پله‌ای در سال ۲۰۰۶ و بهبود ۷ پله‌ای در سال ۲۰۱۲. بیشترین جهش در زیر شاخص سلامت نیز ۱۷ رتبه‌ای بوده است. زیرشاخص درآمد، ۱۰ رتبه و زیرشاخص آموزش نیز ۸ رتبه ارتقا داشته است. متأسفانه چند سالی است که ایران در شاخص توسعه انسانی به‌ویژه از سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲، با روند نزولی همراه شده است به‌طوری‌که یافته‌ها نشان می‌دهد که ایران در این دوره به میزان ۰/۰۱۷ واحد کاهش داشته است. به عبارت دیگر، شاخص توسعه انسانی ایران از رقم ۰/۷۹۷ در سال ۲۰۱۸ به رقم ۰/۷۸۰ در سال ۲۰۲۲ رسیده است و در رتبه‌بندی جهانی نیز ایران از رتبهٔ ۷۰ (سال ۲۰۱۸) به رتبهٔ ۷۸ (سال ۲۰۲۲) سقوط کرده است و انتظار می‌رود در سال‌های آتی، ایران با سرمایه‌گذاری اساسی خصوصاً در بخش‌های آموزش و سلامت بتواند رتبه خود را در شاخص توسعه انسانی بهبود ببخشد.

جدول ۲: رتبه کشورها در شاخص توسعه انسانی طیّ سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۱۸ (کانسیچاو، ۲۰۲۲؛ کانسیچاو، ۲۰۲۳)

کشور	رتبه (HDI) کشورها بر حسب (سال)					میانگین رشد HDI
	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲	دورهٔ (۲۰۲۲-۱۹۹۰)
توسعه انسانی بسیار بالا						
سوئیس	۲	۲	۳	۱	۱	۰/۱۳۵
نروژ	۱	۱	۱	۲	۲	۰/۱۱۶
ایسلند	۴	۴	۲	۳	۳	۰/۱۵۵
هنگ‌کنگ	۴	۴	۴	۴	۴	۰/۱۷۵
استرالیا	۷	۸	۵	۵	۱۰	۰/۰۸۰
توسعه انسانی بالا						

چین	۸۷	۸۵	۸۲	۷۹	۷۵	۰/۲۸۷
ایران	۷۰	۷۰	۷۷	۷۶	۷۸	۰/۲۰۳
توسعه انسانی متوسط						
عراق	۱۲۳	۱۲۳	۱۲۲	۱۲۱	۱۲۸	۰/۰۹۹
هند	۱۳۰	۱۳۱	۱۳۰	۱۳۲	۱۳۴	۰/۲۱۳
توسعه انسانی پایین						
پاکستان	۱۵۴	۱۵۴	۱۶۱	۱۶۱	۱۶۴	۰/۱۳۶

در بین کشورهای مورد مطالعه، کشور چین تنها کشوری است از حیث میانگین رشد شاخص توسعه انسانی در رتبه بالاتری نسبت به دیگر کشورها قرار دارد و با ۰/۲۸۷ واحد رشد توانسته است در طیّ دورهٔ ۲۰۲۲-۱۹۹۰ به جایگاه مطلوبی دست یابد. همچنین، کشور هندوستان با رشدی ۰/۲۱۳ واحدی توانست در رتبهٔ دوّم از لحاظ میزان رشدِ شاخص توسعهٔ انسانی قرار گیرد. یکی دیگر از کشورهای آسیایی، کشور پاکستان است که این کشور از سال ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۱۳ میلادی، جزء کشورهای با توسعه انسانی پایین به شمار می‌رفت امّا به یکباره با رشد قابل‌توجّهی توانست در بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ میلادی در گروه کشورهای با توسعه انسانی متوسط قرار گیرد. روندهای جهانی نشان می‌دهد که کشور پاکستان از سال ۲۰۲۰ میلادی با روند کاهشی مواجه شده است و هم‌اکنون جزء کشورهای با توسعه انسانی پایین می‌باشد. به طور کلی یافته‌ها مؤید آن است که در بین کشورهای مورد مطالعه، مناسب‌ترین و نامناسب‌ترین وضعیّت از حیث شاخص توسعهٔ انسانی به‌ترتیب برای کشورهای سوئیس (توسعه انسانی بسیار بالا) و پاکستان (توسعه انسانی پایین) خواهد بود.

سؤال دوّم پژوهش: چه عواملی باعث می‌شود که این روندها شکل گیرند؟

در پاسخ به سؤال دوّم پژوهش، ادبیات نظری و پژوهش‌های صورت گرفته در دنیا مربوط به عوامل مؤثر بر روندهای جهانی توسعهٔ منابع انسانی بررسی گردید. در این پژوهش پس از مطالعهٔ جامع منابع داخلی و خارجی (۴۵ منبع)، در مجموع ۳ عامل اصلی شامل عوامل بهداشتی، عوامل آموزشی-فرهنگی و عوامل اقتصادی-سیاسی و ۳۱ عامل فرعی در قالب کاهش شدید نرخ مرگ‌ومیر نوزادان و مادران؛ کاهش مرگ‌ومیر کودکان زیر ۵ سال؛ افزایش نرخ موالید در کشورهای در حال توسعه؛ کاهش بیماری‌های مُسری؛ افزایش سرمایه‌گذاری در بخش بهداشت و سلامت؛ پیشرفت‌های قابل‌توجّه در حوزهٔ پزشکی؛ ویژگی‌های آب‌وهوایی مناسب؛ افزایش دسترسی به آموزش باکیفیت؛ کاهش نابرابری‌ها در بخش‌های مختلف آموزشی (آموزش همگانی)؛ فقدان تفاوت‌های جنسیّتی در آموزش؛ افزایش درصد تحصیلات عالی معلمان؛ رشد سرمایه‌گذاری در بخش آموزش و سرمایه انسانی؛ مبارزه با جهل و بی‌سوادی؛ عدم خروج نخبگان از کشور؛ استفاده از فناوری‌های نوین و پیشرفته در آموزش؛ فرهنگ و سنن؛ رشد شدید اقتصادی کشورها؛ افزایش درآمد سرانه ملّی؛ توزیع مساوی

حقوق و درآمد بین اقشار مختلف جامعه؛ محرومیت‌زدایی و فقرزدایی؛ افزایش نرخ اشتغال جوانان در کشور؛ تخصیص اعتبار و درآمدهای نفتی در بخش‌های خدمات و کشاورزی؛ کاهش اقتصاد دولتی؛ گسترش و رونق بخش‌های خصوصی؛ سرمایه‌گذاری مدیریتی و مالی کلان در زیرساخت‌های کشور؛ گسترش روابط بین‌الملل و تعاملات جهانی؛ داشتن ثبات و آرامش در سیاست‌های خارجی؛ نبود درگیری‌های خشونت‌آمیز، جنایت و ناامنی؛ نظام حقوقی، اقتصادی و سیاسی حاکم در جامعه؛ موقعیت ژئوپلیتیکی و سیاسی کشورهای جهان و افزایش جهانی شدن احصاء شد که این مؤلفه‌ها و عوامل در مبانی نظری و ادبیات پژوهش توسط بسیاری از صاحب‌نظران و دانشمندان دنیا تأکید شده است که در جدول ذیل نمایش داده می‌شود.

جدول ۳: عوامل مؤثر بر روندهای جهانی توسعهٔ منابع انسانی از منظر صاحب‌نظران

ردیف	عوامل اصلی	عوامل فرعی	محققان (سال)	تکرار
۱	عوامل بهداشتی	کاهش شدید نرخ مرگ‌ومیر نوزادان و مادران؛ کاهش مرگ‌ومیر کودکان زیر ۵ سال؛ افزایش نرخ موالید در کشورهای درحال‌توسعه	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ کانسیچاو، ۲۰۱۹؛ آریسمان، ۲۰۱۸؛ حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸؛ مرکز راهبری آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۹۶	۶
		کاهش بیماری‌های مُسری	گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸؛ مرکز راهبری آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۹۶	۲
		افزایش سرمایه‌گذاری در بخش بهداشت و سلامت	فلاح و رحماواتی[1]، ۲۰۲۴؛ چِهیبر، ۲۰۲۰؛ شاه، ۲۰۱۶؛ حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۶؛ محمدعلیخانی و همکاران، ۱۳۹۱؛ صادقی و همکاران، ۱۳۸۶	۷
		پیشرفت‌های قابل‌توجّه در حوزهٔ پزشکی	گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸؛ مرکز راهبری آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۹۶	۲
		ویژگی‌های آب‌وهوایی مناسب	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ کانسیچاو، ۲۰۱۹؛ حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳؛ مرکز راهبری آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۹۶	۴
۲	عوامل آموزشی-فرهنگی	افزایش دسترسی به آموزش باکیفیت	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۶؛ محمدعلیخانی و همکاران، ۱۳۹۱	۳
		کاهش نابرابری‌ها در بخش‌های مختلف آموزشی (آموزش همگانی)	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۶؛ محمدعلیخانی و همکاران، ۱۳۹۱	۴
		فقدان تفاوت‌های جنسیّتی در آموزش	چِهیبر، ۲۰۲۰	۱

1- Falah & Rahmawati

		افزایش درصد تحصیلات عالی معلمان	گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸	۱
		رشد سرمایه‌گذاری در بخش آموزش و سرمایه انسانی	فلاح و رحماواتی، ۲۰۲۴؛ اگاروال و الکویاتاهی، ۲۰۱۸؛ شاه، ۲۰۱۶؛ راسول و همکاران، ۲۰۰۸؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۶؛ محمدعلیخانی و همکاران، ۱۳۹۱؛ صادقی و همکاران، ۱۳۸۶	۸
		مبارزه با جهل و بی‌سوادی	چِهیبر، ۲۰۲۰	۱
		عدم خروج نخبگان از کشور	گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸؛ محمدعلیخانی و همکاران، ۱۳۹۱	۲
		استفاده از فناوری‌های نوین و پیشرفته در آموزش	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ اِستون و دِدریک، ۲۰۱۵؛ اِستون و همکاران، ۲۰۱۵؛ راسول و همکاران، ۲۰۰۸؛ حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳؛ حبیبی کلهرودی، ۱۳۹۸	۶
		فرهنگ و سنن	اگاروال و الکویاتاهی، ۲۰۱۸	۱
۳	عوامل اقتصادی-سیاسی	رشد شدید اقتصادی کشورها	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ اِستون و دِدریک، ۲۰۱۵	۲
		افزایش درآمد سرانه ملّی	مانولانگ و همکاران، ۲۰۲۴؛ فلاح و رحماواتی، ۲۰۲۴؛ چِهیبر، ۲۰۲۰؛ آریسمان، ۲۰۱۸؛ شاه، ۲۰۱۶	۵
		توزیع مساوی حقوق و درآمد بین اقشار مختلف جامعه	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۶؛ محمدعلیخانی و همکاران، ۱۳۹۱	۴
		محرومیت‌زدایی و فقرزدایی	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸	۲
		افزایش نرخ اشتغال جوانان در کشور	فلاح و رحماواتی، ۲۰۲۴؛ چِهیبر، ۲۰۲۰؛ حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳	۳
		تخصیص اعتبار و درآمدهای نفتی در بخش‌های خدمات و کشاورزی	حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸	۲
		کاهش اقتصاد دولتی؛ گسترش و رونق بخش‌های خصوصی	گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸	۱
		سرمایه‌گذاری مدیریتی و مالی کلان در زیرساخت‌های کشور	موسوی و همکاران، ۱۳۹۶	۱
		گسترش روابط بین‌الملل و تعاملات جهانی	چِهیبر، ۲۰۲۰	۱
		داشتن ثبات و آرامش در سیاست‌های خارجی و منطقه‌ای	یاسوری و مؤمن، ۱۴۰۰؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸	۲

		نبود درگیری‌های خشونت‌آمیز، جنایت و ناامنی	چِهیبر، ۲۰۲۰؛ یاسوری و مؤمن، ۱۴۰۰؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸	۳
		نظام حقوقی، اقتصادی و سیاسی حاکم در جامعه	اگاروال و الکویاتاهی، ۲۰۱۸	۱
		موقعیت ژئوپلیتیکی و سیاسی کشورهای جهان	یاسوری و مؤمن، ۱۴۰۰؛ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸	۲
		افزایش جهانی شدن	اِستون و دِدریک، ۲۰۱۵؛ راسول و همکاران، ۲۰۰۸	۲

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف کلی پژوهش، تحلیل روندهای جهانیِ شاخص توسعهٔ انسانی و عوامل مؤثر بر آن است. کشورهای مورد بررسی شامل سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ، استرالیا، چین، ایران، عراق، هند و پاکستان بودند. نتایج نشان داد که کشور سوئیس از سال ۲۰۲۱ تاکنون روندی افزایشی را در زمینهٔ شاخص توسعهٔ انسانی تجربه کرده است و در مقایسه با دیگر کشورها در رتبهٔ نخست دنیا قرار گرفته است امّا روند شاخص توسعه انسانی ایران، روندی نزولی است چرا که این کشور از رتبه ۶۵ در سال ۲۰۱۸ به رتبهٔ ۷۸ در سال ۲۰۲۲ سقوط کرده است. یافته‌ها مؤید آن است که در بین کشورهای مورد مطالعه، مناسب‌ترین و نامناسب‌ترین وضعیّت از حیث شاخص توسعهٔ انسانی به‌ترتیب برای کشورهای سوئیس (توسعه انسانی بسیار بالا) و پاکستان (توسعه انسانی پایین) خواهد بود. به طور کلی، روندهای مربوط به شاخص توسعهٔ انسانی نشان می‌دهد که در طول دورهٔ (۲۰۲۲-۱۹۹۰) کشورهای سوئیس، نروژ، ایسلند، هنگ‌کنگ و استرالیا همواره با روند روبه‌رشدی مواجه بوده‌اند و انتظار می‌رود این کشورها در افق ۲۰۵۰ نیز بتوانند جزء ۱۰ کشور برتر دسته‌بندی شوند. احتمال می‌رود که روند شاخص توسعهٔ انسانی ایران در چشم‌انداز ۲۰۵۰ به بالای ۰/۸۰۰ برسد و ایران همانند کشورهای مالزی و ترکیه در گروه «توسعه انسانی بسیار بالا» قرار گیرد. بخش بزرگی از این رشد توسعه انسانی را می‌توان به بهبود وضعیت بهداشتی و آموزشی نسبت داد. شایان ذکر است که میانگین رشد شاخص توسعهٔ انسانی در جهان (دورهٔ ۲۰۲۱-۱۹۹۰) به گونه‌ای است که به‌ترتیب کشورهای چین با (۰/۲۶۷ واحد رشد)، ترکیه (۰/۲۵۹ واحد)، ویتنام (۰/۲۲۸ واحد)، تایلند (۰/۲۲۶ واحد)، سنگاپور (۰/۲۲۱ واحد) و هند (۰/۲۰۲ واحد) بالاترین رشد را در بین کشورهای مطرح دنیا کسب کرده‌اند. کشور ایران در این مقطع زمانی افزایش ۰/۱۹۷ واحدی را در شاخص توسعهٔ انسانی تجربه کرده است. همچنین در مقطع زمانی ۲۰۲۲-۱۹۹۰، آمارها و ارقام حاکی از آن است که میانگین رشدِ شاخص توسعهٔ انسانی چین برابر با ۰/۲۸۷ واحد می‌باشد که این رقم سبب شده است کشور چین به رتبه بالاتر و جایگاه مطلوب‌تری نسبت به دیگر کشورها دست پیدا کند.

در پاسخ به سؤال دوّم پژوهش مبنی بر عوامل مؤثر بر روندهای جهانی توسعهٔ منابع انسانی، در مجموع ۳ عامل اصلی شامل عوامل بهداشتی، عوامل آموزشی-فرهنگی و عوامل اقتصادی-سیاسی شناسایی شد که این عوامل به ۳۱ عامل فرعی در قالب کاهش شدید نرخ مرگ‌ومیر نوزادان و مادران؛ کاهش مرگ‌ومیر کودکان زیر ۵ سال؛ افزایش نرخ موالید در کشورهای در حال توسعه؛ کاهش بیماری‌های مُسری؛ افزایش سرمایه‌گذاری در بخش بهداشت و سلامت؛ پیشرفت‌های قابل‌توجّه در حوزهٔ پزشکی؛ ویژگی‌های آب‌وهوایی مناسب؛ افزایش دسترسی به آموزش باکیفیت؛ کاهش نابرابری‌ها در بخش‌های مختلف آموزشی (آموزش همگانی)؛ فقدان تفاوت‌های جنسیّتی در آموزش؛ افزایش درصد تحصیلات عالی معلمان؛ رشد سرمایه‌گذاری در بخش آموزش و سرمایه انسانی؛ مبارزه با جهل و بی‌سوادی؛ عدم خروج نخبگان از کشور؛ استفاده از فناوری‌های نوین و پیشرفته در آموزش؛ فرهنگ و سنن؛ رشد شدید اقتصادی کشورها؛ افزایش درآمد سرانه ملّی؛ توزیع مساوی حقوق و درآمد بین اقشار مختلف جامعه؛ محرومیت‌زدایی و فقرزدایی؛ افزایش نرخ اشتغال جوانان در کشور؛ تخصیص اعتبار و درآمدهای نفتی در بخش‌های خدمات و کشاورزی؛ کاهش اقتصاد دولتی؛ گسترش و رونق بخش‌های خصوصی؛ سرمایه‌گذاری مدیریتی و مالی کلان در زیرساخت‌های کشور؛ گسترش روابط بین‌الملل و تعاملات جهانی؛ داشتن ثبات و آرامش در سیاست‌های خارجی؛ نبود درگیری‌های خشونت‌آمیز، جنایت و ناامنی؛ نظام حقوقی، اقتصادی و سیاسی حاکم در جامعه؛ موقعیت ژئوپلیتیکی و سیاسی کشورهای جهان و افزایش جهانی شدن دسته‌بندی شدند.

تجزیه‌وتحلیل داده‌های حاصله مؤید آن است که ایران از حیث شاخص توسعهٔ انسانی در مقایسه با کشورهایی نظیر عراق، هند و پاکستان از وضعیّت مناسبی برخوردار است. روندهای شاخص توسعهٔ انسانی ایران به گونه‌ای است که عوامل مختلفی باعث شده است این کشور از سال ۲۰۱۸ به بعد با روند نزولی مواجه شود که **عوامل اقتصادی-سیاسی** یکی از عوامل اصلی و مؤثر در این پژوهش محسوب می‌شود. از این‌رو، به مدیران و دولتمردان در کشور پیشنهاد می‌شود که برای بهبود روندِ شاخص توسعه انسانی، به عواملی مانند گسترش روابط بین‌الملل و تعاملات جهانی؛ تخصیص اعتبار و درآمدهای نفتی در بخش‌های خدمات و کشاورزی؛ افزایش نرخ اشتغال جوانان و بالتبع افزایش درآمد سرانه ملّی توجّه بیشتری کنند. شایان ذکر است که **عوامل بهداشتی** و **عوامل آموزشی-فرهنگی** از دیگر عوامل مهم برای ارتقاء روندِ شاخص توسعه انسانی به شمار می‌رود. بنابراین، سیاست‌گذاران و مدیران می‌بایست شرایطی را در کشور مهیّا نمایند که در راستای افزایش سرمایه‌گذاری در حوزه‌های بهداشت و آموزش منابع انسانی باشد.

بررسی روند توسعهٔ انسانی در سطح جهان طیّ نیم‌قرن گذشته نشانگر پیشرفت‌های قابل‌توجّه اکثر کشورها از نظر توسعهٔ انسانی است، به گونه‌ای که کشورهایی چون کرهٔ جنوبی و مالزی که در دههٔ ۱۳۴۰ دارای توسعهٔ انسانی پایین بودند در سال‌های اخیر به توسعهٔ انسانی بالا دست یافته‌اند. شاخص توسعهٔ انسانی ایران در این دوره در مقایسه با شاخص توسعهٔ انسانی کشورهای ترکیه، مصر،

عربستان و عراق از رشد بیشتری برخوردار بوده است. به‌دلیل رشد سریع کشورها از لحاظ توسعهٔ انسانی، رتبهٔ کشور ایران در توسعهٔ انسانی نوسان زیادی داشته است، به‌طوری‌که علی‌رغم پیشرفت توسعهٔ انسانی در ایران رتبهٔ کشورمان از این نظر بدتر شده است (صادقی و همکاران، ۱۳۸۶). از جمله عوامل عدم دستیابی به شاخص‌های بالای توسعه در ایران می‌توان این‌گونه تعریف کرد که متأسفانه نگاه رایج به برنامه در کشورمان، بیش از آنکه نگاهی توسعه‌خواه باشد، نگاهی مکانیکی است و بدون توجّه به محدودیت‌های موجود و اولویت‌های کشور، اهداف بی‌شماری را دنبال می‌کند. این نوع نگاه به برنامه باعث فرصت‌سوزی و دور شدن از مسیر توسعه می‌گردد (حیدرپور و نصری، ۱۴۰۳).

انتظار می‌رود جهان در فاصلهٔ بین سال‌های ۲۰۳۰ و ۲۰۵۰ با کاهش تعداد مرگ‌ومیر نوزادان و کودکان محروم از تحصیل و افزایش شدید درآمد مواجه شود. شاخص توسعه انسانی (HDI) نشان می‌دهد که برخی از کشورها در زمینهٔ «امید به زندگی در بدو تولد» پیشرفت‌های چشمگیری داشته است که عمدتاً ناشی از کاهش شدید نرخ مرگ‌ومیر نوزادان است. امید به زندگی متوسط سال‌هایی است که انتظار می‌رود فرد زندگی کند (کانسیچاو[1]، ۲۰۱۹). بررسی روند شاخص امید به زندگی طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷ نشان می‌دهد شاخص فوق طی این سال‌ها رشد مثبت داشته است و از ۶۳/۸ سال در ۱۹۹۰ به ۷۶/۲ سال در ۲۰۱۷ رسیده است که بیشترین افزایش امید به زندگی در بازه زمانی ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۵ بوده است و در این بازه زمانی شاخص توسعه انسانی نیز رشد قابل‌توجهی را تجربه کرده است (گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸). گزارش‌های منتشر شده توسط اقتصاد جهانی (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که متوسط امید به زندگی در سال ۲۰۲۰ میلادی برای ۱۹۰ کشور، ۷۲/۹۲ سال بوده است. در سال ۲۰۲۰ میلادی، بیشترین مقدار مربوط به هنگ‌کنگ با ۸۵/۳۹ سال و کمترین مقدار مربوط به جمهوری آفریقای مرکزی با ۵۳/۶۸ سال بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بالاترین میزان امید به زندگی را به‌ترتیب کشورهای هنگ‌کنگ (۸۵/۳۹ سال)، ژاپن (۸۴/۶۲ سال)، ماکائو (۸۴/۳۷ سال)، سنگاپور (۸۳/۷۴ سال)، کره جنوبی (۸۳/۴۳ سال)، نروژ (۸۳/۲۱ سال)، استرالیا (۸۳/۲ سال)، سوئیس (۸۳/۱ سال)، جزایر فارو (۸۳/۰۹ سال)، ایسلند (۸۳/۰۷ سال)، و اسرائیل (۸۲/۷ سال) دارند امّا پایین‌ترین میزان امید به زندگی مربوط به کشورهای نظیر سومالی (۵۷/۷ سال)، سیرالئون (۵۵/۰۷ سال)، نیجریه (۵۵/۰۲ سال)، لسوتو (۵۴/۸۴ سال)، چاد (۵۴/۵۱ سال) و جمهوری آفریقای مرکزی (۵۳/۶۸ سال) است. ایران در طیّ چند سال اخیر با رشد مثبت و قابل‌توجهی در زمینهٔ امید به زندگی مواجه بوده است به‌طوری‌که این آمارها نشان می‌دهد که متوسط امید به زندگی ایران در سال‌های ۲۰۲۱، ۲۰۲۰، ۲۰۱۹ به‌ترتیب معادل ۷۷/۰۶ سال، ۷۶/۸۷ سال و ۷۶/۶۸ سال بوده است. یافته‌ها حاکی از آن است که در افق ۲۰۵۰، متوسط امید به زندگی کشور ایران بالای ۸۰ سال خواهد بود.

با توجّه به نتایج پژوهش در باب تحلیل روندهای جهانیِ شاخص توسعهٔ انسانی و عوامل مؤثر بر

1- Conceição

آن پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱- به منظور کاهش بیماری‌های مُسری و نرخ مرگ‌ومیر در کشور، به سیاست‌گذاران، مدیران و مسئولان پیشنهاد می‌گردد که از طریق سرمایه‌گذاری و تأمین اعتبارات لازم در حوزهٔ بهداشت و سلامت زمینه را برای بهبود شاخص توسعهٔ انسانی فراهم نمایند.

۲- با توجّه به اثر مثبت مخارج بهداشتی بر شاخص توسعه انسانی توصیه می‌شود دولت توجّه ویژه‌ای بر آگاه‌سازی عمومی و ترویج خدمات مراقبت‌های اوّلیه با کارایی و اثربخشی بالا داشته باشد.

۳- با توجّه به اهمیّت آموزش همگانی و تأثیر آن در شاخص توسعه انسانی، به مدیران و برنامه‌ریزان پیشنهاد می‌شود که در برنامه‌ریزی‌های کلان و بلندمدت خود سیاست‌هایی نظیر مبارزه با جهل و بی‌سوادی؛ کاهش نابرابری‌ها و بی‌عدالتی در بخش‌های مختلف آموزش؛ عدم خروج نخبگان از کشور؛ افزایش دسترسی به آموزش باکیفیت و گسترش سرمایه‌گذاری در حوزهٔ آموزش را مدّنظر قرار دهند.

۴- به معلّمان، مربیان و فراگیران پیشنهاد می‌شود که به منظور ارتقاء کیفیت آموزش از فناوری‌های پیشرفته و شیوه‌های نوین آموزشی استفاده کنند که نمونهٔ آن را می‌توان در آموزش مبتنی بر کامپیوتر، آموزش آنلاین و یادگیری موبایلی[1] مشاهده کرد.

۵- به مدیران و مسئولان توصیه می‌شود که حقوق و درآمد اقشار مختلف جامعه را بر مبنای شایسته سالاری، به طور عادلانه و مساوی بازتوزیع نمایند.

۶- همچنین به منظور افزایش درآمد سرانه ملّی، به مدیران و مسئولان کشور پیشنهاد می‌شود که در زمینهٔ صادرات غیر نفتی روابط خود را با کشورهای خارجی در صورت امکان گسترش دهند.

منابع

۱. اجلالی، محمّدمهدی (۱۴۰۰). روش‌شناسی تحلیل روند در آینده‌پژوهی. نخستین کنفرانس ملی آینده‌پژوهی، علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور شیراز.
۲. امیری، نعمت‌اله (۱۳۹۰). روش محاسبه شاخص توسعه انسانی. مجله اقتصادی- ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، ۱۲، ۱۳۱-۱۳۸.
۳. بربری، محمدجواد، راغفر، حسین، کلانتری، عبدالحسین و غفاری، غلامرضا (۱۳۹۶). بررسی تطبیقی تأثیر توسعه آموزشی بر توسعه ایران و کشورهای منتخب. فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۳۸، ۱۰۳-۱۳۶.
۴. بوشهری، علیرضا و نظری‌زاده، فرهاد (۱۳۸۹). روندهای راهبردی جهانی مؤثر بر دفاع و صنایع دفاعی. تهران: انتشارات مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۵. پروانه، منیره، نیازآذری، کیومرث و عنایتی، ترانه (۱۴۰۰). آینده‌پژوهی راهبردی نوآورانه در ارتقاء آموزشی

1- m-learning

دانشگاه‌ها. فصلنامه تعالی بالینی، ۱۱ (۲)، ۱۱-۲۳.
۶. چتری، شهربانو (۱۳۹۷). مقایسه تطبیقی توسعه زنان در کشورهای توسعه‌یافته و ایران و پیامدهای اخلاقی آن در جامعه. فصلنامه پژوهش‌های اخلاقی، ۸ (۴)، ۶۳-۷۸.
۷. حبیبی کلهرودی، حسن (۱۳۹۸). تأثیر آموزش الکترونیکی بر توسعه منابع انسانی. ششمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، دانشگاه تهران، ۱-۶.
۸. حسنی صدرآبادی، جلال (۱۳۹۵). مدل‌های توسعه منابع انسانی. فصلنامه مطالعات مدیریت و حسابداری، ۲ (۴)، ۲۲۸-۲۳۲.
۹. حیدری‌چیانه، رحیم و کرمی، سونیا (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی ایران، مالزی و ترکیه با تأکید بر شاخص اقتصادی در دهه اخیر (۲۰۱۳-۲۰۰۴). مجله اقتصادی، ۱۵ (۱ و ۲)، ۵-۲۲.
۱۰. حیدرپور، ماشاءالله و نصری، زهرا (۱۴۰۳). تحلیل و ارزیابی برنامه‌های توسعه در ایران از منظر صاحب‌نظران توسعه انسانی. مجله بین‌المللی پژوهش ملل، ۹ (۹۷)، ۱-۲۴.
۱۱. شیرزادی، رضا، پورقربان، محمد و نورمحمدی، جواد (۱۴۰۲). بررسی مقایسه‌ای شاخص توسعه انسانی در جمهوری اسلامی ایران و مالزی. فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۱ (۲)، ۲۳۷-۲۵۷.
۱۲. صادقی، حسین، عبدالهی‌حقی، سولماز و عبدالله‌زاده، لیلا (۱۳۸۶). توسعهٔ انسانی در ایران. فصلنامهٔ علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۶ (۲۴)، ۲۸۳-۳۰۴.
۱۳. کاوسی، اسماعیل و احمدی، فخرالدین (۱۳۸۹). جهانی شدن و توسعه منابع انسانی (مقایسه تطبیقی ۶۲ کشور جهان). فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی شدن، ۱ (۱)، ۱-۲۹.
۱۴. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۸). تبیین وضعیت جمهوری اسلامی ایران در گزارش شاخص توسعه انسانی ۲۰۱۸. معاونت پژوهش‌های اجتماعی. فرهنگی، دفتر: مطالعات اجتماعی.
۱۵. محمدعلیخانی، سلیمه، آصف‌زاده، سعید، محبی‌فر، رفعت و منتظری، علی (۱۳۹۱). بررسی شاخص توسعه انسانی (HDI) در ایران و کشورهای منتخب. فصلنامه پایش، ۱۱ (۴)، ۴۱۵-۴۲۳.
۱۶. مرکز راهبری آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی (۱۳۹۶). روندهای راهبردی جهانی تا سال ۲۰۴۵. مترجمان: قاسم فولادی و وحید زارعی، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۱۷. موسوی، میرنجف، اکبری، مجید و محمدی حمیدی، سمیه (۱۳۹۶). مقایسه تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی ایران با کشورهای شبه قاره هند (طیّ ۳۵ سال اخیر با استفاده از مدل ویکور (Vikor). فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۹ (۳۳)، ۲۱۳-۲۳۸.
۱۸. نژادی، کیومرث، استادی، رسول و گودرزی، غلامرضا (۱۳۹۹). تحلیل پیکره روش دیدبانی در آینده‌پژوهی و شناخت مدل‌های آن جهت به‌کارگیری در مراکز آینده‌پژوهی. نشریه علمی آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی، ۱ (۲)، ۱۶۱-۱۸۸.
۱۹. نظری، محمدجواد، عارف‌زاده، یاسر و رئیسی، معصومه (۱۴۰۰). آینده‌پژوهی آموزش در دانشگاه. نخستین کنفرانس ملی آینده‌پژوهی، علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور شیراز.
۲۰. ویسی ناب، فتح‌الله و موسوی، میرستار صدر (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی وضعیت شاخص توسعه انسانی در کشورهای منتخب در حالِ توسعه (ایران، برزیل، پاکستان، ترکیه، مصر و مکزیک). مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۰ (۴)، ۷-۱۹.
۲۱. یاسوری، مجید و مؤمن، نرجس (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی جایگاه ایران در کشورهای اسلامی خاورمیانه از نظر شاخص‌های اقتصادی توسعه انسانی (۲۰۱۸-۲۰۰۵). فصلنامه علمی سیاست جهانی، ۱۰ (۲)، ۱۳۱-۱۵۶.

22. Agarwal, S., & Al Qouyatahi, K. M. S. (2018). HRM Challenges in the Age of Globalisation. *International Research Journal of Business Studies*, *10*(2),89-98.https://doi.org/10.21632/irjbs.10.2.89-98
23. Arisman, A. (2018). Determinant of human development index in ASEAN countries. *Signifikan*, *7*(1), 113-122. http://dx.doi.org/10.15408/sjie.v7i1.6756
24. Chhibber, A. (2020). *Measuring Human Development for the Anthropocene*. UNDP Human Development Report Office. https://ideas.repec.org/p/gwi/wpaper/2021-06.html
25. Cooke, M., Mitrou, F., Lawrence, D., Guimond, E., & Beavon, D. (2007). Indigenous well-being in four countries: an application of the UNDP'S human development index to indigenous peoples in Australia, Canada, New Zealand, and the United States. *BMC international health and human rights*, *7*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/1472-698X-7-9
26. Conceição, P. (2019). *Human development report. 2019: beyond income, beyond averages, beyond today: inequalities in human development in the 21st century*. https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr2019.pdf
27. Conceição, P. (2022). *HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2021/2022: Uncertain times, unsettled lives shaping our future in a transforming world*. The United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22reportenglish_0.pdf
28. Conceição, P. (2023). *HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2023/2024: Breaking the gridlock Reimagining cooperation in a polarized world*. The United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf
29. Dachner, A. M., Ellingson, J. E., Noe, R. A., & Saxton, B. M. (2021). The future of employee development. *Human Resource Management Review*, *31*(2), 100732. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.hrmr.2019.100732
30. Falah, M. A., & Rahmawati, F. (2024). The GRDP per capita, human development index, open unemployment rate, regional expenditure, and poverty in East Java Province. *Jurnal Ekonomi & Studi Pembangunan*, *25*(1), 1-16. DOI: 10.18196/jesp.v25i1.21327
31. Fallahzadeh, H., Khazaei, Z., Najafi, M. L., Pordanjani, S. R., & Goodarzi, E. (2023). Distribution incidence, mortality of tuberculosis and human development index in Iran: estimates from the global burden of disease study 2019. *BMC Public Health*, *23*(1), 2404. https://doi.org/10.1186/s12889-023-17114-4
32. Manullang, R. R., Amran, E., Syofya, H., Harsono, I. & Awalauddin. (2024). The Influence of Government Expenditures on the Human Development Index With Gross Domestic Product As A Moderating Variable. *Reslaj: Religion Education Social Laa Roiba Journal*, *6*(4), 2059-2068. DOI: 10.47476/reslaj.v6i4.2039
33. Natoli, R., Feeny, S., Li, J., & Zuhair, S. (2024). Aggregating the Human Development Index: A Non-compensatory Approach. *Social Indicators Research*, 1-17. DOI: 10.1007/s11205-024-03318-7
34. Neumayer, E. (2001). The human development index and sustainability—a constructive proposal.*Ecological Economics*,*39*(1), 101-114. http://dx.doi.org/10.1016/S0921-8009(01)00201-4
35. Rothwell, W. J., Prescott, R. K., & Taylor, M. W. (2008). *Human resource transformation: Demonstrating strategic leadership in the face of future trends*. Davies-Black Publishing.
36. Rukiah, Nasirin, W. K., Rusydiana, A. S., & Kartikawati, D. R. (2023). Human Development Index and Halal Tourism Performance: Case Study of the Country with the Lowest Safety for Muslim Tourists. *Amwaluna: Jurnal Ekonomi dan Keuangan Syariah*, 7(2), 243-257. https://doi.org/10.29313/amwaluna.v7i1.11135
37. Sasmita, N. R., Phonna, R. A., Fikri, M. K., Khairul, M., Apriliansyah, F., Idroes, G. M., Puspitasari, A. & Saputra, F. E. (2024). Statistical Assessment of Human Development Index Variations and Their

Correlates: A Case Study of Aceh Province, Indonesia. *Grimsa Journal of Business and Economics Studies*, *1*(1), 12-24. https://doi.org/10.61975/gjbes.v1i1.14

38. Sayari, M., Haghighi, M. R. R., Lankarani, K. B., Ghahramani, S., & Honarvar, B. (2024). The global road traffic death rate and human development index from 2000 to 2019: a trend analysis. *Archives of Iranian medicine*, *27*(3), 113-121. Doi: 10.34172/aim.2024.18
39. Shah, S. (2016). *Determinants of human development index: A cross-country empirical analysis*. https://doi.org/10.14445/23939125/IJEMS-V3I5P106
40. Stone, D. L., & Deadrick, D. L. (2015). Challenges and opportunities affecting the future of human resource management. *Human Resource Management Review*, *25*(2), 139-145. DOI:10.1016/j.hrmr.2015.01.003
41. Stone, D. L., Deadrick, D. L., Lukaszewski, K. M., & Johnson, R. (2015). The influence of technology on the future of human resource management. *Human resource management review*, *25*(2), 216-231. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2015.01.002
42. Yadav, P., & Singh, J. (2014). Paradigm Shift in Human Resource Management in Present Scenario-Emerging Trends. *Sumedha Journal of Management*, *3*(3), 59-72. https://www.proquest.com/docview/1658220156?sourcetype=Scholarly%20Journals#
43. https://www.theglobaleconomy.com/rankings/mil_spend